

Пилунів І.В.

**ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ
(1918–1939 рр.)**

Монографія

Тернопіль
Економічна думка ТНЕУ
2011

- П 32 Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : моногр. / І. В. Пилипів. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 440 с.

Науковий редактор:

Олександр Євгенович Лисенко, доктор історичних наук, професор.

Рецензенти:

Ігор Олексійович Андрухів, доктор історичних наук, професор кафедри історії держави і права Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ;

Алла Миколаївна Коридон, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин Київського славістичного університету;

Іван Григорович Патер, доктор історичних наук, професор, завідувач відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Монографія є першим комплексним науковим дослідженням ролі Греко-католицької церкви в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.). У роботі розкрито значний внесок ГКЦ у формування національної самосвідомості українців, висвітлено участь духовенства у становленні та організації ЗУНР, проаналізовано особливості церковно-релігійного життя в Другій Речі Посполитій й організаційну структуру ГКЦ. Досліджено участь духовенства в суспільно-релігійному житті краю, взаємини з українськими політичними партіями та організаціями, охарактеризовано політику Церкви у сфері шкільництва, меценатські і благодійницькі заходи, міжнародні акції на підтримку української державності та українців, які проживають за кордоном.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, істориків, релігієзнавців, краєзнавців, всіх, кого цікавить історія Церкви.

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Тернопільського національного
економічного університету
(протокол № 5 від 30 березня 2011 року)*

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ I.	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
	9
1.1. Стан розробки проблеми в історіографії.....	9
1.2. Джерельна база дослідження.....	33
1.3. Методологія дослідження.....	46
	52
Розділ II.	
ДІЯЛЬНІСТЬ ГКЦ В УМОВАХ ЗУНР	
	52
2.1. Участь духовенства у становленні ЗУНР.....	72
2.2. Формування та діяльність інституту капеланства в УГА.....	90
2.3. Участь духовенства ГКЦ у вирішенні питання про статус Східної Галичини (1919–1923 рр.).....	99
Розділ III.	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНФЕСІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛІТІЙ	
	99
3.1. Конституційні засади конфесійної політики.....	110
3.2. Особливості церковно-релігійного життя.....	130
3.3. Організаційна структура ГКЦ.....	147
Розділ IV.	
ДІЯЛЬНІСТЬ ГКЦ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛІТОЇ	
	147
4.1. Утвердження ГКЦ як національно консолідуючого фактора.....	147
4.2. Участь ГКЦ у суспільно-релігійному житті краю.....	165
4.3. Взаємини ГКЦ з українськими політичними партіями та організаціями.....	194

Розділ V.

ОСВІТНЯ ТА ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ ГКЦ.....	211
5. 1. Політика ГКЦ у сфері освіти.....	211
5. 2. Добročинні заходи в освітній сфері.....	230
5. 3. Форми соціального захисту українського населення.....	246

Розділ VI.

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ГКЦ НА УКРАЇНСЬКУ МОЛОДЬ....	260
6.1. Теоретичні підходи до визначення ролі релігії у вихованні молоді.....	260
6.2. Участь духовенства ГКЦ у підготовці та проведенні «Католицької акції».....	268
6.3. Створення та діяльність Товариства «Орли»-КАУМ.....	277
6.4. Діяльність Релігійно-просвітницького товариства «Скала».....	285

Розділ VII.

ДІЯЛЬНІСТЬ ГКЦ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....	300
7.1. Відносини ГКЦ з Апостольським Престолом.....	300
7.2. Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ.....	317
7.3. Зв'язки ГКЦ з українською діаспорою Америки.....	330
7.4. Співпраця з українською діаспорою Європи.....	340

ВИСНОВКИ.....	353
----------------------	------------

ЛІТЕРАТУРА.....	357
------------------------	------------

ДОДАТКИ.....	415
---------------------	------------

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	427
------------------------------	------------

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК.....	435
-----------------------------------	------------

ВСТУП

Релігія і церква на всіх етапах історичного розвитку України відігравали важливе значення у житті українського народу, виконуючи роль духовної інституції з виховання особистості та суспільства на християнсько-моральних цінностях. Серед діючих у минулому й нині в Україні християнських Церков чи не найбільш складний шлях становлення і розвитку, гонінь, переслідувань та заборон в умовах різних політичних режимів пройшла Греко-католицька церква. Особливість її духовно-виховної місії впродовж останніх чотирьох століть існування полягає в тому, що вона була чи не єдиною Церквою, яка, незважаючи на різні державно-політичні режими, залишалася на позиціях відродження української державності, пробуджувала національну свідомість, виступала захисницею національних звичаїв, традицій, мови, історії, духовних і культурних цінностей. Відповідно, її роль у суспільно-політичному житті українського народу заслуговує на глибоке вивчення й осмислення.

Одним із таких складних періодів в історії України були 1917–1923 рр., коли внаслідок поразки національно-визвольної революції Східна Галичина відповідно до умов Ризького мирного договору 1921 р. та ухвали Ради послів країн Антанти від 14 березня 1923 р. опинилась у складі Польщі. Саме ГКЦ упродовж майже двадцяти років відіграла одну з провідних ролей не лише на перешкоді реалізації асиміляторської політики польського уряду щодо українського населення краю, а й виступала консолідуючим чинником у пошуку шляхів українсько-польського порозуміння та у вихованні громадянства краю, а особливо молоді, що переконливо продемонструвала проведена під патронатом ГКЦ на початку 30-х рр. XX ст. Католицька акція. Водночас ієрархами ГКЦ, духовенством, її церковним активом та самими вірними було чимало зроблено і в галузі освітнього та культурного життя краю, зокрема проведено різноманітні акції культурологічного та благодійницького характеру.

Однак, незважаючи на наявний нині значний пласт літератури з історії діяльності ГКЦ на різних етапах української історії та окремих її ієрархів, питання суспільно-політичної діяльності ГКЦ

у 1918–1939 рр. ще не знайшло свого комплексного дослідження. Отже, актуальність запропонованого дослідження зумовлена як науковими, так і суспільно-політичними та релігієзнавчими чинниками, зумовленими потребою всебічного усвідомлення ролі й значення не лише ГКЦ, а й взагалі церкви як суспільної інституції в умовах незалежності України. Саме протяжний у часі ретроспективний аналіз діяльності ГКЦ у зазначений хронологічний період дасть змогу відтворити у динаміці та суперечливій діалектиці її взаємовідносини з владними структурами, показати роль ієрархів і духовенства в суспільно-політичних, культурно-освітніх та релігійних процесах, що відбувалися на теренах краю.

Важливим у суспільному значенні є й те, що сучасна Україна – багатоконфесійна держава, де діє значна кількість релігійних організацій, які представляють різні конфесії, напрями й течії. Відповідно, релігія як різновид суспільної свідомості та церква як інститут громадянського суспільства виступають важливими чинниками, які впливають на сучасні суспільно-політичні процеси. Особливість сучасної релігійної ситуації полягає і в тому, що її формування відбувається не лише завдяки традиційним для України церквам і конфесіям, а й під цілеспрямованим впливом закордонної релігійної експансії та активної діяльності місцевих представництв новітніх нетрадиційних культів. Отже, Україні в сучасних умовах, на думку В. Липинського, потрібні не такі релігійні церкви, що будуть найбільш «національними» чи «українськими» і намагатимуться поєднувати в собі елементи світського й духовного, релігійного і політичного, а такі, що «...найкраще навчать своїх вірних в їх світській боротьбі за Українську державу виконувати вічні і загальнолюдські закони творчої громадської моралі», в тому числі навчать також «політичних провідників», щоб вони через власний егоїзм «...вічними бунтами не губили української справи»¹. У цьому сенсі на фоні екуменічного руху за створення Української помісної церкви важливий крок зробила ГКЦ. Адже чи не вперше в історії українських церков її найвищий достойник добровільно подав у відставку, як це зробив блаженіший митрополит Любомир Гузар. Обрання ж новим митрополи-

¹ Липинський В. Релігія і церква в історії України / В. Липинський // Політологічні читання. – 1992. – № 1. – С. 227–228.

том Святослава Шевчука, який під час своєї інтронізації проголосив курс на оновлення й омолодження ГКЦ, пошук діалогу й тісної співпраці з іншими, діючими в Україні християнськими церквами, вселяє надію, що створення Помісної української церкви можливе в найближчому майбутньому. Саме в цій події простежується як послідовність екуменічної політики, яку проповідував митрополит Андрей Шептицький, так і національний підхід ГКЦ до вирішення життєво важливих питань державницької політики.

Оскільки державно-церковні відносини в умовах міжвоєнної Польщі були зумовлені складною діалектикою внутрішніх і зовнішніх чинників, то дослідження цієї проблеми потребує комплексного підходу. Саме на теренах Східної Галичини з її історико-традиційними особливостями найбільш суттєво відображалися процеси суспільно-політичного та релігійного характеру. Це потребувало застосування в дослідженні історико-правового аналізу. Історичний підхід зумовлений недостатністю висвітлення ролі ГКЦ у суспільно-політичному житті Східної Галичини в умовах Другої Речі Посполитої. Дослідження останніх років здебільшого присвячені окремим напрямам діяльності ГКЦ та персоналіям із числа її ієрархів і духовенства. Водночас поза увагою науковців залишалися такі важливі питання, як правовий статус ГКЦ порівняно з іншими релігійними об'єднаннями, зв'язки ГКЦ із греко-католицькими громадами Західної Європи й Америки, питання внутрішньоцерковного життя організаційно-структурного і канонічного характеру та ін.

Правовий аспект зумовлений необхідністю поглибленого, неупередженого аналізу державно-церковних відносин, забезпечення польською владою конституційних прав релігійним об'єднанням і свободи совісті й віросповідань громадян.

Таким чином, комплексний підхід дав змогу максимально всебічно та об'єктивно відтворити картину діяльності ГКЦ на теренах Східної Галичини в умовах Другої Речі Посполитої; висвітлити механізми і методи політики польської влади у сфері релігії та шляхи її практичної реалізації; показати роль і вплив ГКЦ на духовне життя громадянства краю, формування й утвердження національного менталітету, обрядів, традицій та звичаїв, розвиток культурної спадщини; простежити специфіку державно-церковних відносин у контексті національної безпеки України на сучас-

ному етапі її розвитку, оскільки останнім часом ця сфера суспільного життя перетворилася на арену жорсткого протистояння не тільки політичних, а й церковних сил різної орієнтації. Ця обставина потребує зваженого моделювання й наукової експертизи будь-яких політичних рішень у релігійній сфері, що мають базуватися на врахуванні уроків минулого.

Отже, обрана тема дослідження зорієнтована на історико-правовий аналіз ролі ГКЦ у суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої, розкритті державно-церковних відносин, висвітлення змісту, механізмів та методів їхньої практичної реалізації.

Науково-практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані: в науковій сфері для подальших досліджень ролі ГКЦ не лише в історичній, а й інших науках (політології, релігієзнавстві, соціології, культурології тощо); для ефективного провадження релігійної політики в Україні на сучасному етапі державотворення; у навчальному процесі для читання лекцій із новітньої історії, релігієзнавства, історії держави і права України, політології з метою підготовки фахівців-істориків, релігієзнавців, юристів, політологів, а також підготовки навчальних програм з окремих нормативних курсів і спецкурсів.